

Desanka Maksimović

»Desanka Maksimović je — s svojim talentom in s svojo pesniško doslednostjo — resnično mnogo naredila ravno za to, da njen verz prepoznamo. In že to dejstvo zadostuje, da o njej govorimo kot pomembni osebnosti našega pesništva«.

Stevan Raičković

Lojze
Krakar

Če se že nismo spomnili pesnice Desanke Maksimovićeve ob njeni osemdesetletnici, se je spomnimo vsaj ob njeni triinosemdesetletnici. Desanka to zasluzi. Prevedla je veliko slovenskih avtorjev v srbsčino in je tudi sicer dobra prijateljica Slovencev.

Desanka Maksimović, že desetletja ena najboljših in najbolj priljubljenih predstavnic srbskega pesništva, je bila rojena 16. maja 1898 v kraju Rabrovica pri Valjevu. V tem mestu je hodila v gimnazijo, študirala pa je na filozofski fakulteti v Beogradu, tam diplomirala in bila več let v tem mestu in drugod po Srbiji gimnazijska profesorica.

Prve pesmi je objavila leta 1920 v beograjski reviji Misao, prvo knjigo (Pesme) pa je izdala prav tam 1924. leta. Odtlej so ji tiskali še vrsto pesniških zbirk in pesnica objavlja pesmi in prevode pesmi še zmeraj. Poleg pesmi »za odrasle« je napisala tudi mnogo pesmi »za otroke«, pa še prozo je objavljala. In rada je hodila na razne pesniške večere, kjer jo je občinstvo zmeraj nagrajevalo s ploskanjem. Za vse svoje delo je dobila tudi vrsto priznanj in nagrad od družbe in je članica Srbske akademije znanosti in umetnosti.

Zasluzi pa, da ji damo svoje priznanje tudi Slovenci. V srbskem jeziku je tiskala mnoge slovenske pesnike, rada pa je tudi pogosto prihajala v Slovenijo in tu ji je nekoč nastal ciklus pesmi o lepotah naših Alp z naslovom Iz Slovenačke.

Razni slovenski pesniki od Pavla Golie prek Cvetka Zagorskega in Mileta Klopčiča do Ivana Minattija, Cirila Zlobca, Toneta Pavčka, Vena Tauferja, podpisanega in drugih so do zdaj prevedli okrog šestdeset Desankinih posameznih pesmi (skupaj z otroškimi) in jih objavili, navadno skupaj z zapiski o avtorici, v raznih revijah in časopisnih od Naše žene, Cicibana, Pionirskega lista do Borca, RTV-ja, Dela, Tovariša in drugih slovenskih glasil. Po drugi svetovni vojni pa so izšli tudi trije samostojni knjižni izbori

njene lirike v slovenščini: Pomladna pesem (1955) v prevodu avtorja tega zapisa, njene znamenite pesmi Tražim pomilovanje (1966) v skupni izdaji Državne založbe Slovenije, Makedonske knjige, hrvaške Mladosti in beograjske Prosvete (v slovenščino jih je prepesnil Veno Taufer) in izbor njenih pesmi za otroke z naslovom Travniki zvonček (1968) v prevodu Ivana Minattija. V pripravi pa je tudi nov izbor Desankinih pesmi za knjižno zbirko Lirika.

Rekli smo, da je Desanka Maksimović začela objavljati pesmi leta 1920, t. j. v času, ko je bila tudi srbska poezija polna novih predlogov, kakšno naj bo pesništvo v prihodnje. Čas je bil zelo ugoden za razne preroke, krive in prave, z novimi literarnimi smermi. Več pesnikov je tistim smerem (kot po drugi svetovni vojni socialističnemu realizmu) plačalo svoj davek. Nekaterih se je prijela nova literarna moda bolj, drugih manj. Desanka Maksimović pa je bila ena od tistih pesnic in pesnikov, na katere na primer ekspresionizem, nadrealizem ipd. ni močno vplival: Maksimovičeva je bila preveč izvirna in močna osebnost, da bi podlegla modi, tudi tisti po zadnji vojni.

Od njene prve pesniške zbirke pa do njenih zadnjih pesmi je bil Desankin pesniški napor namenjen poeziji, ki je bila nepresahljivo sveža, inventivna in — kakor zgoraj citirano Stevana Raičkovića — takšna, tako samó njena in izvirna, da njene verze takoj prepoznamo med verzi drugih pesnikov. Vsebinsko ni sililo to pesništvo nikdar nad oblake, držalo se je zemeljskih tal: ljubezni, čustveno za srbskega kmeta in preprostega človeka, zgodovinskih dogodkov, strahotnih vojnih motivov in svojevrstnega dojemanja jugoslovanskega povojnega življenja. Bilo je tudi pisano zmeraj v obliki, ki je tipično Desankina, in v vsebini dosledno tistemu, kar je pesniki veleval njen notrajni glas, ne pa kritiki in pesniki okoli nje. Čeprav vse njene pesmi nimajo umetniško enake vrednosti, so si vendar vse podobne in zapete z istim glasom. V tej zvestobi do sebe najdemo tudi najgloblji smisel Desankinega nepriučnega, elementarnega pisanja pesmi in proze. Izbori iz njenega dela, ki je veliko tudi po številu spisov, so lahko takšni ali drugačni, osnovno razpoloženje, ki ga izžarevajo Desankine pesmi, pa bo vendar ostalo v vsakem izboru podobno. Na to razpoloženje vpliva Desankin izvirni jezik, podobne si podobe, sorodnost njenih pesmi je tudi v tem, kako vsaka od njih živi v harmoniji z drugimi, in pa v tem, kako nagovarjajo svoje bralce, kako si jih pridobivajo. Oblikovno neskladje v akademskem smislu, ki bi ga pri njej lahko tu in tam našli, spregledamo ob skladju misli in čustev, ki ji nastajajo svojevrstno in se prelivajo od prvega do zadnjega verza v celoto.

Njen jezik, bolje ritem, je zmeraj svež in čeprav morda akademsko neskladen, predstavlja na eni strani nekakšno pesničino nezaupanje v skladnost stvari in sveta, na drugi pa prav s to neskladnostjo svet, kakršnega opisuje, s kakršnim se je pomirila in drugačnega ne zahteva. Zato nekaj lahkega in s samim sabo pomirjenega premika naprej njene stopinje in njene zloge, njene ritme. Srbski jezik v njenih pesmih kakor da žubori in poje, podobno kakor v srbskih in hrvaških narodnih pesmih, samo da je v teh ritmično bolj usklajen kot v Desankinih. Pesmi Desanke Maksimović posnemajo govorno melodijo in to jo približuje tudi moderni srbski poeziji, ki ni Desankine poezije v osnovi nikdar zanikala. Desanka Maksimović

je odkrila tako kot redki pesniki neko novo mero lastne gibčnosti in ritmične mnogovrstnosti, pa tudi mnogovrstnost aliteracij in izvirnih rim. Te se zdijo, pa naj stojijo kjerkoli, vedno nekako na svojem pravem mestu. Šele v nekem slovarju rim srbskega jezika bi videli, kakšen velik prispevek je ravno Desankina lirika dala temu pesniškemu sredstvu.

Desanka Maksimović prav zaprav v svoji poeziji nikoli ni bila začetnica. Že v prvi knjigi so zazvenele njene pesmi tako kot danes, le da so njeno liriko pesniške in življenske izkušnje poglobile in izmodrile. Vsekakor ni naključje, da nekatere tipične Desankine pesmi o ljubezni, mladosti in povezanosti z naravo najdemo že v njenih prvih delih in da njim podobne zasledujemo pri Desanki do današnjih dni. Emocija teh pesmi postavlja kontakt z bralcem že ob prvem srečanju in — kot je rekel Stevan Raičković — teh pesmi bralec ne pozabi, zapomni si jih in ne zbledijo mu.

Posebej je treba tu omeniti eno najbolj bistvenih stvari Desankine poezije: erotiko. To je njena najbolj zavestna emocija, to je ključ za vrata v vso njeno liriko. Desanka Maksimović se k erotiki od mladosti do zrelih dni neprestano vrača — in njena ljubezenska pesem je najbolj pomembna v vsej njeni poeziji. Pesnico vodi v svet in življenje, uči njen duh, pomaga ji postavljati vprašanja in se pogovarjati s svetom — in včasih se zdi, da je bolj namenjena nečemu nedefiniranemu kakor pa (kot je pri pesnikih navada) eni sami osebi.

Dalje velja omeniti Desankino religioznost, njen pogovor s transcendentnim. Tu ni oprijemljivega božanstva, njen sogovornik je molčeč, prisoten je povsod in nikjer, hkrati je dobrotljiv in ravnodušen, je intimni sogovornik in strašno daljni tujec. Desankina vernost se težko osredotoči na samo eno stvar, na samó eno nadnaravno bitje, na en sam absolut, ampak predstavlja njen bog sto in sto možnosti — in te možnosti spet spaja skupaj ljubezen, v kateri so vse te možnosti boga prave. A vse te možnosti so spet — kakor pravi Desanka sama — v njenem srcu bolečine, ki jih je toliko, kolikor je sumov, ti pa izzivajo misel na smrt, ko nas bodo »pohodile bose noge / usode sredi božje ravnine«.

Desanka Maksimović je od mladosti dalje ostala zvesta svoji naravi: izpovedni poeziji, ki jo nosijo valovi čustev, varljive lirične človečnosti, trenutni navdih, lirična nedoslednost (ki pa je pravica vsakega pesnika), nenehni spor s samim seboj ter stalno prisluškovanje imperativu, ki jo kliče v življenje, v njegov trenutek, naj ga ovekoveči. Res da je Desanka v svojih poznejših letih napisala svoje najbolj intenzivne in zrele pesmi o naravi, vendar je bila tudi prej in pozneje zvesta njej, ki jo je vodila od takrat naprej, ko je prvič prijela v roke pero. Samo da je na marsikaj v svoji poeziji v zrelih letih pogledala strožje, k izvorom svoje lirike se je vračala z bolj zbranim korakom, svoje motive je vsebinsko in formalno večkrat obrnila v roki, svojo delavnico, še zmeraj polno mladostnega sonca in vonja trav, pa je uredila v dom, kjer je smelo domovati le vse njeno, in to je enkratno v srbski poeziji.

Enkratne v Desankini poeziji so tudi hvalnice svobodi, pesmi o suženjstvu in socialne inspiracije. Vse to se tako pisano prepleta, da se vsaka pesem na eno od gornjih tém miselno zaokroži drugače, čeprav se končno misli zlivajo v eno reko Desankinih kristalno humanih čustev. Čustev, ki so neposredna in naravna, vendar ne posiljeno naivna, kot je tega v sodobni

jugoslovanski umetnosti dosti. Poglejmo samo dve antologijski Desankini pesmi, ki so v vsakem srbskem šolskem berilu: Krvava bajka in Srbija je velika skrivnost. Koliko tragike je v teh in še mnogih podobnih »naivnih« pesmih o najbolj nenaivnih stvareh: o vojni in socialnem zlu! Res je, da danes nekatere Desankine čustveno zanesene pesmi iz prvih let po drugi svetovni vojni delujejo — lahko bi rekli — samo še kot angažiran plakat, toda medtem, ko je tisoče in tisoče propagandi služočih pesniških plakatov iz let socialističnega realizma zagrnila tema, se iz mnogih Desankinih pesmi vendar zasvetijo izvirni, stvára graditeljstva brezpogojno vdani obrazi ljudi, odlomki živih fresk, ki so preživele vse poveljne pretepe in slogaštva mnogih jugoslovanskih poetov, pretepe in slogaštva, ki pa nasproti Desankini samobitnosti rojevajo večkrat le modne muhe.

Pa Desankina zemlja, vonj brazd, pokošenega sena, ptic, kmetov v Brankovini itd. Vse to je minljivo. In tudi Desankina lirika se je dokopala do modrosti minljivosti in nostalgije, s katero je začela gledati na vse te drage stvari. V njenih zrelih letih in pesmih se je vse to razpelo od nje tja do stvari, ki jih je opevala v mladosti, in postalo mavrica za vse oči, ki jih privlači čudež pesniškega ustvarjanja in skrivnost minevanja ali trajanja pesnikovega početja. V svoji zreli dobi je Desanka v knjige o ljudeh in naravi napisala nekaj otožnih mladostnih marginalij, kakor nekdo, ki bere knjigo, pa si s svinčnikom na rob čara tisto, kar bi si rad tudi naslikal, čeprav je že slika teksta dovolj plastična. Idilična zemlja, ki jo je Desanka prebirala — kakor sama pravi — iz slikanice v mladosti, je v sodobnosti zadobila oprijemljiv lik, posebno v letih, ko je niso več parali s plugi, ampak z granatami, ko ni ležala več na dlani, ampak je postala »velika skrivnost«, kjer nihče več ne ve, kaj sanja grm, kaj se pogovarja grič z gričem, kaj misli koruzni storž itd. Tu, čeprav je takšna poezija kljub svoji simboličnosti v bistvu mnogo stvarnejša kot Desankina mladostna, so zazveneli močnejši akordi in tanjši registri kakor pri mladi Desanki, še tako sveži kot rosa na njeni zemlji ali dehteče brazde za oračevimi koraki. In končno se — naravno, kot je vsa Desanka in njena lirika — pojavlja na njeni zemlji tudi smrt, ne kakor drama, ampak kot ugašanje ljubezni, kot začetek življenja v zemlji. Njene predsmrtnice njenemu tovarišu, s katerim sta skupaj oživljala življenje kakor dve drevesi, hranjeni in pojeni od zemlje, bodo lahko sprejemale antologije vseh zanamcev, kakor to sprejemamo mi. Na zemljo človek pride in z zemlje človek odide s potnim listom »s pečatom meseca in s podpisom bliska.« Zemlja, ki je v njeni Krvavi bajki v neki deželi na goratem Balkanu na isti dan sprejela v svoje krilo tisoče mladih življenj, ki so še eno uro prej sedela v šolskih klopih in po tisti uri odšla skupaj v večna bivališča, pa spet rodi in potrjuje Desankino harmonično predstavo o kroženju in krogu življenja, ki mu je lahko kos samo vulkansko samo-svoja lirika, kakršna je Desankina.

Ena njenih najbolj pretresljivih, tragičnih in odličnih knjig pa je zbirka pesmi — po srbsko — Tražim pomilovanje. To je pravzaprav veliki dialog pesnice z vsem, kar nepravičnega prinaša življenje, kot je samodržstvo, uboštvo in krutost, ki živijo v konkretnih ljudeh, pa dialog s pojmi, ki živijo zunaj človeka, vendar so neprenehoma tu, potencialno potuhnjeni v nas, kjer čakajo na svoj trenutek. Iz mnogoterih slik in doživetij iz preteklosti kot sedanjosti je Desanki nastala v tej knjigi tako celotna prošnja življenju,

naj bo usmiljeno z ljudmi, da bi bolj humani pesniški dialog z neusmiljenim življenjem v pesništvu težko našli. Granitna nezdobljivost tega cikla je tudi v njegovi oblikovni gradnji: te pesmi sicer lahko beremo posamično, toda brž ko bomo prebrali eno, bomo morali začeti listati od začetka do kraja, in šele, ko bomo prešli v knjigi vse ledenike, livade in prepade, bomo resnično bogatejši za veliko doživetje in pretreseni od silne moči Desankine besede. Nobene priučene ideologije ni v teh pesmih, nobenega drugega odnosa do zgodovine kakor tisti, ki ga je dala ustvarjalno prirojena in v življenju vedno znova potrjena in prečiščena srčna čistost. Pesničin glas proti nesreči, načrtovanemu zlu in namerni človeški hudobnosti se zdi sicer spričo vsega, kar poznamo iz zgodovine, pesniško naiven, toda kaj drugega žene pesnika na njegovo delo kakor otroška želja, da bi bilo lepó okoli nas! Vizijo pravičnosti v najbolj jasni besedi zmeraj ustvarjajo pesniki, resnično pravi ideologi miru — in Desankin gornji cikel je resnična ideologija miru.

Lirika Desanke Maksimović v več kot polnih petih desetletjih njenega ustvarjanja ni izgubila prav nič svežine in izvirnosti. Njena poezija je službovanje ljudem, ki so, in ljudem, ki jih ni, službovanje zdaj z vedrim, zdaj z zaskrbljenim obrazom, in to od njenih deklinških let do zdaj, ko je zapisala Nimam več časa. Vendar čas Desanki ne more ničesar. V jugoslovanskem ognjevitim sukanju pesniških mečev in kopij, kar večkrat tudi po nepotrebnem jemlje ljudem moč in čas, stoji Desanka v svojem svetu in soncu kot velika podoba nečesa, kar je pravo in česar nihče ne more zanikati.

Desanka Maksimović, Pesmi

SLUTNJA Spoznala sem te, ko se sneg topil je
 in južni veter vel topló,
 nadih pomladi dušo mi opil je,
 opil, da sem ga dihala slastno.
 Zazrla sem se nežno v tvoj korak,
 kako se v sneg gubi,
 in vedela, da mi boš zmeraj drag,
 drag mi do konca dni.

Spoznala sem te na tak zvonki dan,
 ko je mehkó, pijano, sveže vse,
 in zazdel si se mi že od zdavnaj znan,
 čeravno sem spoznala te šelè.
 Zazrla sem se nežno v tvoj korak,
 kako se v sneg gubi,
 in vedela, da mi boš zmeraj drag,
 drag mi do konca dni.

Spoznala sem te, ko kopnel je led
 in se budil pomladni dih